

PEDAQOJİ TƏNQİD VƏ BIBLIOQRAFIYA
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ
PEDAGOGICAL CRITICISM AND BIBLIOGRAPHY

UOT 371

DƏYƏRLİ DƏRS VƏSAİTİ

ЦЕННОЕ УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ

VALUABLE STUDY GUIDE

Tədqiqatlar və təcrübə göstərir ki, ali məktəblərdə müvafiq ixtisaslar üzrə innovativ tədris resurslarının, o cümlədən dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanması tələbələrin təlim nailiyyətlərinin inkişafında mühüm rol oynayır. Ona görə də resursların müasir tələblərə uyğun daim yenilənməsi, təkmilləşdirilməsi və tələbələrin istifadəsinə verilməsi vacibdir. Tədris proqramına uyğun, eyni zamanda, texnologiya baxımından fərqli olan bu resurslar nəticəyönlü təlim məqsədlərinin reallaşdırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Belə resursların tətbiqi həmişə maraq doğurur və təqdir olunur. Bu yaxınlarda professor Məcid İsmixanov və professor Həsən Bayramovun həmmüəllifliyi ilə nəşr edilmiş “Pedaqogika” dərs vəsaiti də bu baxımdan diqqəti cəlb edir.

Dərs vəsaiti ali məktəblərin bakalavriat səviyyəsində təhsil alan tələbələr üçün nəzərdə tutulsa da, onun məzmunundan kollec tələbələri də faydalana bilərlər. Vəsaitin məzmunu həm də tədqiqatçılar, praktik müəllimlər üçün əhəmiyyətlidir.

Pedaqogikanın bir elm kimi ən mühüm problemləri vəsaitdə dörd hissəni əhatə edən on beş fəsildə ümumiləşdirilmişdir. Birinci hissədə pedaqogikanın nəzəri-metodoloji məsələləri əhatə olunmuşdur. İlk növbədə, pedaqogikanın mövzusu, sahələri, tədqiqat metodları təqdim edilmiş, pedaqogika elminin və pedaqoji fikrin inkişaf tarixi nəzərdən keçirilmiş, şəxsiyyətin inkişafı və tərbiyəsi məsələləri izah edilmişdir. Daha sonra pedaqoji proses, onun səciyyəvi cəhətləri, texnologiyası və yenilənməsi məsələlərinə aydınlıq gətirilmişdir. Burada pedaqoji sistemin innovasiya əsaslı yenilənməsi və optimal-

laşdırılmasının vacibliyindən, onun həyata keçirilməsi yollarından bəhs edilmişdir. Müəlliflər göstərir ki, pedaqoji sistemi yeniləşdirməyin başlıca istiqamətləri, ilk növbədə, məktəbin demokratikləşdirilməsi və pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsindən, eyni zamanda, təlim-tərbiyənin məzmununun yeniləşdirilməsi və təlim-tərbiyə prosesinin fərdiləşdirilməsindən başlanır. Bundan başqa yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi, məktəbin idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi və digər mühüm məsələlərə də xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir.

Vəsaitdə “Təhsil sistemi” ayrıca fəsil kimi təqdim edilmiş və burada təhsil sistemi anlayışının mahiyyəti, Təhsil Qanunu, təhsil sisteminin prinsipləri, quruluşu, müasirləşdirilməsi istiqamətləri və təhsilin inkişaf strategiyası verilmişdir. Burada əksini tapmış təlim materialları tələbələrin təhsil sistemində aid ən zəruri bilik və bacarıqlarının formalaşdırılması üçün geniş imkanlar yaradır.

Digər bir fəsildə pedaqoji fəaliyyətin xüsusiyyətləri, müəllimin peşə qabiliyyətləri əksini tapmış, müəllimin cəmiyyətdə və pedaqoji prosesdə rolu, onun şəxsi keyfiyyətləri, pedaqoji ustalığı və etik davranış qaydaları şərh edilmişdir.

Dərs vəsaitinin ikinci hissəsi “Didaktika”-ya həsr edilmişdir. Burada təhsilin məzmunu, təlim prosesinin mahiyyəti, qanunauyğunluqları, prinsipləri, metodları, vasitələri, texnologiyaları, eyni zamanda, təlimin təşkili formaları, təlimdə nəzarət və qiymətləndirmə problemləri əksini tapmışdır. Müəlliflər burada ənənəvi yanaşmalardan fərqli olaraq, müasir yanaşmalara üstünlük verərək pedaqoji məsələləri sadə, aydın və elmi şəkildə izah edir, təlimin səmərəli təşkili

yollarını göstərirlər. Onlar müasir yanaşmalar baxımından fəal təlim, oyun, distant, kompüter, tədqiqat əsaslı və modul təlim texnologiyalarının mahiyyətini geniş şərh edərək onun tətbiqi üsullarını əsaslandırır. Haqlı olaraq belə bir fikir vurğulanır ki, tədqiqat əsaslı təlim şagirdlərdə faktları təhlil etmək, tədqiqat aparmaq, nəticə çıxarmaq, ümumiyyətlə, zehni iş bacarıqlarını formalaşdırmaq baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.

Dərs vəsaitinin məzmunca ən geniş hissəsi “Tərbiyə nəzəriyyəsi” adlanan üçüncü hissəsidir. Burada verilən təlim materialları on üç fəsilə əhatə edilmişdir. Bu hissədə, ilk növbədə, tərbiyənin mahiyyəti, məqsədi və məzmunu, tərbiyənin qanunauyğunluqları və prinsipləri verilmiş, daha sonra tərbiyə metodları təhlil edilmiş, əqli, ideya-siyasi, əxlaq, əmək və peşəyönümü, iqtisadi, estetik tərbiyə və tərbiyənin digər sahələri haqqında elmi fikir və müddəalar ümumiləşdirilmişdir. Müəlliflər tərbiyənin mahiyyəti və məzmunundan bəhs edərəkən tərbiyə prosesinin strukturu və mərhələlərinə də münasibət bildirmiş, bu məsələ ilə əlaqədar elmin son nailiyyətlərini əks etdirmişlər. Belə ki, tərbiyəni mürəkkəb dinamik sistem kimi izah etmiş, tərbiyə sisteminə daxil olan struktur komponentlərini (tərbiyənin məqsədi, məzmunu metod və formaları) əsaslandırmışlar. Aparılmış araşdırmalar göstərir ki, tərbiyə prosesi əsasən aşağıdakı mərhələlər üzrə həyata keçirilir:

- 1) şagirdlərin düzgün davranış normaları və tələbləri ilə tanış edilməsi; 2) həmin norma və tələblərə münasibətin formalaşdırılması; 3) düzgün davranış motivlərinin və arzusunun aşılması; 4) sabit davranış təcrübəsinin, adət və vərdişlərinin formalaşdırılması; 5) sistem halını almış adət və ənənələrin tədricən şəxsiyyətin xarakter əlamətinə çevrilməsi. Bu mərhələlərin sistemli şəkildə nəzərə alınması tərbiyə işində məqsədəuyğun nəticələrin əldə olunmasına geniş imkanlar yaradır.

Dərs vəsaitində bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirilmiş və tərbiyə prosesində onların nəzərə alınması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Vəsaitdə diqqət çəkən məqamlardan biri də tərbiyə prinsiplərindən bəhs edilərkən tərbiyədə pedaqoji rəhbərliklə insanın təşəbbüs və özfəaliyyətinin əlaqələndirilməsi prinsipinin tətbiqinə xüsusi əhəmiyyət verilməsidir. Pedaqoji

əməkdaşlığı nəzərdə tutan bu prinsip indiki dövrdə olduqca aktualdır. Çünki bu prinsipə yetərinə əməl edilməməsi nəticəsində iki hal özünü daha çox büruzə verir. Birinci hal uşaqların tam sərbəst buraxılması, ikinci hal isə ona nəzərdə həddin, normanın aşılmasıdır. Hər iki hal qəbuledilməzdir. Belə ki, hər iki halın nəticəsi tərbiyəyə ciddi zərbə vurur, uşaqların cəmiyyətin tələblərinə uyğun formalaşması və sosiallaşmasında problemlər yaradır. Təcrübə göstərir ki, sərbəst həyat tərzini keçirməyə alışan uşaq böyükdə valideynlərini də eşitmək istəmir, heç bir məsləhəti qəbul etmir və beləliklə, əksər hallarda pis vərdişlərə aludə olur, cəmiyyətin normal üzvü ola bilmir.

İkinci halın nəticəsi də arzuolunan deyil. Belə ki, uşağa həddindən artıq təsir göstərmək, onun müstəqilliyini, müstəqil düşüncəsini buxovlamaq yolverilməzdir. Belə halda da uşaq ən kiçik məsələləri həll etməkdə acizlik göstərir, valideynlərdən asılı olur. Böyükdə asılılıq daha da artır və öz müstəqil mövqeyini müəyyənləşdirə bilmir. Ona görə də ailədə uşaqların tərbiyəsinin təməli düzgün qoyulmalı və məktəbdə bu proses məqsədəuyğun şəkildə düzgün davam etdirilməlidir. Tədqiqatlar göstərir ki, müasir dövrdə uşaq və yeniyetmələri, şagird və tələbələr elmi-pedaqoji prinsip və tələblər əsasında tərbiyələndirmək üçün, onları şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün səmərəli iş formaları və metodları mövcuddur.

Dərs vəsaitində bu məsələlər təhlil edilmiş, problemin doğru həll yolları göstərilmişdir.

Tərbiyə işinin məqsədəuyğun təşkilində ən vacib məsələlərdən biri də uşaq və yeniyetmələrin, təhsilənlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasına ciddi əhəmiyyət verilməsidir. Dünyagörüşü insanın davranış və fəaliyyətinin tənzimləyicisi rolunda çıxış edir. Bitkin və sistemli dünyagörüşü insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasının başlıca göstəricilərindən biri hesab olunur.

İnsanın həyata elmi, fəlsəfi, hüquqi, əxlaqi, dini, siyasi, estetik baxışlarının ümumiləşdirilmiş sistemi olan dünyagörüşünün formalaşdırılması prosesi hələ kiçik yaşlarından başlayır. Araşdırmalardan aydın olur ki, dünyagörüşün formalaşdırılması prosesinə bir sıra amillər təsir göstərir. Məsələn, sosial mühit, ailə həyatı, təlim və tərbiyə, kütləvi informasiya vasitələri və

s. bu baxımdan daha təsirli vasitələr hesab edilə bilər. Ona görə də hər bir ailədə və eyni zamanda, məktəbdə bu məsələyə ciddi yanaşılmalı, uşaqların dünyagörüşünün formalaşdırılması məsələsi davamlı olaraq diqqətdə saxlanılmalıdır. Dünyagörüşün quruluşunda zehni, emosional və iradi komponentlərin hər biri özünəməxsus funksiya daşıyır. Lakin onların ümumilikdə vəhdət təşkil etməsi şəxsiyyətin tamlığı və harmonik inkişafında mühüm rol oynayır.

Qeyd etdiyimiz bu məsələlərə prof. M. İsmixanov və H. Bayramovun həmmüəllif olduqları dərs vəsaitində münasibət bildirilmiş, tərbiyə işində və şəxsiyyətin formalaşdırılmasında dünyagörüşün roluna aydınlıq gətirilmişdir. Burada dünyagörüşü tərbiyəsinin yolları və vasitələri, elmi və dini dünyagörüşün xüsusiyyətləri təhlil edilmiş, tələbələrin tənqidi təfəkkürünün inkişafı üçün imkanlar yaradılmışdır.

Dərs vəsaitinin sonuncu - dördüncü hissəsi "Məktəbsünaslıq" a həsr edilmişdir. Bu hissədə məktəbin idarə edilməsi və ona rəhbərlik məsələləri əksini tapmışdır. Müəlliflər müasir dövrdə məktəbsünaslığın aktual problemlərini işləmiş, bu baxımdan ümumpedaqoji, nəzəri fikirləri əsaslandırmışlar. Burada məktəbin idarə edilməsi və ona rəhbərliyin ümumi əsasları, idarəetmənin quruluşu, funksiyaları verilmiş, məktəb rəhbərliyi və kollegial orqanların səciyyəvi xüsusiyyətləri şərh edilmişdir.

Tədqiqatlardan aydındır ki, idarəetmə prosesi müxtəlif mərhələlərdən ibarətdir. Belə ki, məqsədin müəyyən edilməsi, vəziyyətin öyrənilməsi və təhlillər əsasında işin planlaşdırılması (proqramın tərtib edilməsi), planın həyata keçirilməsi (işin təşkili), işin stimullaşdırılması (ona nəzarət edilməsi və zəruri düzəlişlərin aparılması), nəticələrin təhlili və qiymətləndirilməsi kimi mühüm mərhələlərə ardıcıl olaraq diqqət yetirildikdə idarəetmədə keyfiyyətli nəticələr

əldə etmək mümkün olur. Eyni zamanda, məktəbə rəhbərliyin özü də müəyyən pedaqoji prinsiplərə əsaslanmalıdır. Bu baxımdan məqsədyönlülük və sistemlilik, demokratikləşdirmə və humanistləşdirmə, kollegiallıqla vahid rəhbərliyin əlaqələndirilməsi, elmilik, obyektivlik, planlılıq və aşkarlıq prinsiplərinin nəzərə alınması olduqca vacibdir.

Məktəbin idarə edilməsində digər vacib məsələlərdən biri metodik xidmətin təşkilidir. Metodik xidmət müəllimlərin pedaqoji-metodik hazırlıq səviyyəsini yüksəltmək, onları yaradıcı işə sövq etmək, özünütəhsil bacarıqları və peşəkarlığının inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədini həyata keçirir. Dərs vəsaitinin müəllifləri bu məsələlər üzərində də dayanmış, onların mahiyyəti, məzmunu və əsaslandırılmış tətbiq yollarını göstərmişlər. Vəsaitdə ayrı-ayrı fənlər üzrə metodik xidmətin qiymətləndirilmə meyarlarından bəhs edilərkən əsasən üç meyarla üstünlük verilməsi məqsədə uyğun bilinmişdir: 1) şagirdlərin fənn üzrə bilik səviyyəsi və bilikləri tətbiq etmək bacarıqları; 2) şagirdlərin müstəqil, yaradıcı düşünmə və işləmə bacarıqları; 3) müəllimlərin yeni metod və texnologiyalardan səmərəli istifadə etmək bacarıqları.

Ümumiyyətlə, müasir dövrdə məktəbdə öyrənmə mühitinin təmin olunması və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsində metodik xidmətin səmərəliliyinin artırılmasına xüsusi önəm verilməsi vacibdir. Vəsaitdə bu məsələlərə diqqət yetirilməsi əhəmiyyətlidir.

Bütövlükdə prof. M. İsmixanov və prof. H. Bayramovun həmmüəllifliyi ilə nəşr edilmiş "Pedaqogika" dərs vəsaiti struktur və məzmun etibarilə innovativ yanaşmalara istiqamətləndiyindən maraq doğurur və dəyərli vəsait kimi pedaqogika elminə töhfə verir.

İntiqam Cəbraylov,

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
Təhsilin nəzəriyyəsi və tarixi şöbəsinin müdiri,
pedaqogika elmləri doktoru, professor*

Redaksiyaya daxil olub: 06.01.2023.